

Mıntıqayê Zazayan ê Çoligi dı Efsaneyê Kerrabiyayış*

Sayı / Issue: 24 (2026), Sayfalar / Pages: 1-14

Hidayet Samuk

sermest00@gmail.com

MEB, Bingöl, Türkiye

Orcid: 0000-0003-0101-6496

(Sorumlu Yazar/Corresponding Author)

Makale Türü / Article Type:

Derleme Makalesi/Review Article

Makale Geliş Tarihi / Received:

19.12.2025

Makale Kabul Tarihi / Accepted:

11.04.2026

Atıf/Cite:

Samuk, H. (2026). Mıntıqayê Zazayan ê Çoligi dı Efsaneyê Kerrabiyayış. *Bingöl Araştırmaları Dergisi*, 24, 1-14.

DOI:

10.53440/bad.1845687

* Ina maqale tezê doktorayo ki bı nameyê "Hetê Sembolizmê Arketipi ra Tehlilê Efsaneyê Zazayan (Mıntıqayê Çoligi)" ameyo hadrekerdiş ra geriyaya.

Etik beyan, hakem değerlendirme ve intihal bilgilerine makale sonunda yer verilmiştir.

Kılmı

Efsane, tewıranê edebiyatê şari ra tewırêko muhim o. Tewırê efsane sey urf u edet, baweri, şeklê cuyayış, tarix ueb. ercanê şari ihtiya keno; hediseyi tebiati, şeklê coğrafiyi, xelq biyayış ueb. mewzuyanê universalan ser melumat dano. Ino tewır demo viyerte ra heta nıka virê şari xu miyan dı kırışeno. Tewırê efsane ini sebebın ra kulturê mıletan dı cayêko muhim gêno. Kulturê Zazayan dı edebiyato fekki cayo hira gêno, tewiri ino edebiyati zi zaf i. Tewırê efsane zi inan ra yo u kulturê Zazayan dı zaf muhim o. Virê şarê Zazayan ziyed ra miyanê ino tewır dı muhafaze biyo. Ina xebat efsaneyê kerrabiyayışi ki mıntıqayê Zazayan ê Çoligi dı vaciyeni ser vındena u inan izah kena. Hema hema her mıntıqayê Anadolu dı nımuneyi ini efsaneyan yeni vinayış. Çolig dı zi ino tewır efsaneyi esti. Ini efsaneyi eğleb şekl u asayeyê ko, tum, kerreyan ser hikayeyan ihtiya keni u baweri u urf u edetê şari ramocneni u mesaj dani. Ina xebat dı fekkê Zazayan ê Çoligi ra efsaneyanê kerrabiyayış ra numuneyi diyeni. Ini efsaneyan dı semboli ki viyereni tespit beni; baweri, urf u edetê şarê Zazayan ê Çoligi ra numuneyi diyeni. Ina xebat teyna cuyê Zazayanê Çoligi ra nê, cuyê heminê komelanê Zazayan ra zanayış dana. Ino sebeb ra fehmbiyayışê kulturê Zazayan ser xebatêka ercaye ya.

Kelimeyi Muhimi: Efsane, kerrabiyayış, edebiyatê Zazayan, Zazayi Çoligi, kultur

Bingöl Zaza Bölgelerinde Taş Kesilme Efsaneleri

Özet

Efsane halk edebiyatının önemli bir türüdür. Efsane örf ve âdet, inanma, yaşama şekli, tarih vb. halkın değerlerini içerir; doğa olayları, coğrafi şekiller, yaratılış gibi evrensel konular üzerine bilgi sunar. Bu tür geçmişten günümüze halkın hafızasını taşıma vazifesi görür. Efsane bu sebeplerden ötürü milletlerin kültüründe önemli yere sahiptir. Zaza kültüründe sözlü edebiyat geniş yer tutar, bu edebiyata ait türler de fazladır. Efsane de bu türlerden biridir ve Zaza kültüründe çok kıymetlidir. Zaza halkının hafızası, anıları büyük ölçüde bu formda korunmuştur. Bu çalışma, Bingöl Zazalarının yaşadığı bölgelerde söylenegelen taş kesilme efsaneleri üzerinde durmakta ve bu efsaneleri yorumlamayı amaçlamaktadır. Bu tür efsaneler Anadolu'nun hemen her bölgesinde görülmekte olup bu türün örneklerine Bingöl'de de rastlanmaktadır. Bu efsaneler genellikle dağların, tepelerin ve kayaların şekil ve görünümleri etrafında şekillenen anlatılar içerir ve halkın inançlarını, gelenek ve göreneklerini yansıtan ahlaki ve kültürel mesajlar iletir. Bu çalışmada Bingöl Zazalarının ağzından taş kesilme efsaneleri örnekleri verilecektir. Bu efsanelerde geçen semboller tespit edilecek; Bingöl Zazalarının inançlarından, örf ve âdetlerinden örnekler sunulacaktır. Çalışma, yalnızca Bingöl'de yaşayan Zazaları kapsamakla kalmayıp aynı zamanda tüm Zaza topluluklarının yaşamından çeşitli bilgiler verilecektir. Bu nedenle Zaza kültürünün anlaşılmasına önemli bir katkı sunacaktır.

Anahtar Kelimeler: Efsane, Taş Kesilme, Zaza Edebiyatı, Bingöl Zazaları, Kültür.

Petrification Legends in the Zaza Regions of Bingöl

Abstract

Legend is an important genre of folk literature. It embodies the values of the people such as customs and traditions, beliefs, ways of life, and history, while providing information on universal subjects like natural phenomena, geographical formations, and creation. This genre functions as a means of carrying the collective memory of the people from past to present. For these reasons, legends hold a significant place in the cultural heritage of nations.

Oral literature occupies a broad place in Zaza culture, and the number of genres belonging to this tradition is considerable. The legend is one of these genres and holds great importance within Zaza culture. The memory and recollections of the Zaza people are largely preserved within this form. This study focuses on the stone transformation legends narrated in the regions inhabited by the Zazas of Bingöl and aims to provide an interpretation of them. Such legends can be found in almost every region of Anatolia, and examples of this kind are also present in Bingöl. These legends usually contain narratives built around the shapes and appearances of mountains, hills, and rocks, conveying moral and cultural messages that reflect the beliefs, customs, and traditions of the people.

In this study, examples of stone transformation legends will be presented as narrated by the Zazas of Bingöl. The symbols appearing in these legends will be identified, and examples from the beliefs, customs, and traditions of the Bingöl Zazas will be provided. The study encompasses not only the Zazas living in Bingöl but also reflects aspects of the lives of all Zaza communities. Therefore, it constitutes a significant contribution to the understanding of Zaza culture.

Keywords: Legend, Stone Transformation, Zaza Literature, Bingöl Zazas, Culture.

Destpêk

Efsaneyi kulturê miletan dı zaf muhim i labelê ino tewiro muhim çına yo, çına ra muhim o, çımeyê cı çına yo, ça ra ameyo u xısusiyetê cı çına yo? ma ini persan hem Tırkiya dı hem zi dinya dı pê xebatanê ilmiyi ki folklor u tewirê efsane seri izah kenı.

Zoni Rocawani herında efsane dı terimo ki kelimeya Latinki “legendus” ra wareameya şıxulneni. Seba efsaneyi İngilizi “legend”, Fransızı “légende”, Almanı “legende” u “sage”, İtalyani “leggenda”, İspanyani “leyenda”, Rusı “legende”, “predaniye” u “skaz”, Yunani zi “mythe/mythos” şıxulneni (Sakaoğlu, 1980, r.4).”

Termê efsane Farıski ra ameyo Tırki. Tesirê İslamiyeti ra ver ino term Tırkiya Kıhan dı bı kelimeyanê “sab”, “saw”, “kep” u “irtegi” ifade biyo. Tırkiya Tırkiya dı pa efsane Erebkı ra esatir, usture, menkabe u Yunankı ra çekuya “mitoloji” zi yeni şıxulnayış. Terifê efsane ki tor zaf qeubul beno hına yo: Hikayeyi ki derheqê hedise ya zi ca, keso belli ki raşt ya zi xeyali yo bı bawerkerdiş yeni vatış (Çobanoğlu, 2009, r.149).

Dewro verin ra heta nika yo çeşid estaniki esti ki coğrafya, mıntıqa u qewiman dı ciya ameyi meydan u aver şiyi u pê zeman wareamayışê baweri, urf u edet u rituelan ser tay ra zêd tesir kerd. Ini estaniki anonimi ki urf u edetê fekki dı cuyeni, zonê ma dı pê nameyanê usture/esatir (Erebki), efsane (Farıski), mitos/mit (Yunankı) name biyi (Elçin, 2004, r. 314).

Eslê kelimeya efsane kelimeya “fesane” yê Farıski ya. Tırki dı metni ki xısusanê diniyan mocneni tera vani “menkabe”. Kelimeyê “mit” u “mitos” zi Yunankı ra viyerti Tırki u terimê efsane dır têkılıya yin esta. Efsane vatışê şari ki dini yi, kılm i, emeldar i u şeklê nesir dı yi (Alptekin, 2018, r. 15).

Efsane; miyanê tewiranê vatış dı estanık, destan u hikayeya şari gore dahina kılm a u yo vatışê nesir a ki tede mubalağa u halo istisna esto. Mewzuyê efsane wareameyişi ki tebiat dı yi u insan i. Xısusiyeti efsaneyan zi hına yi: Zey mexluq, hedise u wareameyiş çiyi ki sebebê inan belli niyi izah kenı; muessese u idealê komelki dani qeubulkerdiş (Oğuz ueb, 2018, r.145).

Dewro verin ê xebatê efsaneyan dı Ludwig Karl Grimm u bırayê xu Wilhelm Grimm tewirê efsaneyi hına terif kenı: “Hikayeyi raşt ya zi xeyaliyi ki derheqê hedise, ca u şexısanê bellıyan dı yeni vatış.”. Ino terif tor zaf yeno zanayış u xeylê terifi efsaneyan çımeyê xu tiya ra gêni. Sakaoğlu pa terifê Ludwig Karl Grimm u bırayê cı Wilhelm Grimmı terifanê Max Lüthi, Robert A. Georges u çend şarnasan dano u badê cu xısusiyetanê efsaneyan hına izah kenı:

- a) Derheqê şexıs, ca u hediseyan dı yeni vatış.
- b) Çiyi ki yeni vatış tede wesifê bawerkerdişi esti.
- c) Bı ekseriyet şexıs u hediseyan dı wesifê halo istisnayı esto.
- d) Yo şeklo belli yê efsaneyan çın o. Kılm i u ca dani zonê fekki (Sakaoğlu, 1980, r.4-6).

Efsane mewzuyê baweri ya, wesifê cı yo esas hına yo. Çiyi ki ifade kenı se ke raştiki biyo yeno qeubulkerdiş. Efsane yo tewirê vatış a ki bı vatışê fekki ifade bena; xu ser yo uslub, qalib u şeklo qeydeyinê cı çın o (Boratav, 1969, r.106).

Ferhengi ki Tırkiya dı neşir biyi inan dı termê efsane ser o hına zanayış esto:

Ferit Develioğlu kitabê xu “Osmanlıca - Türkçe Ansiklopedik Lugat” dı efsane hına terif kenı: 1) Hikayeya ki raşt niya, estanık, vateyo bê lızum. 2) Hediseyo ki fek ra fek geyrayo u biyo meşhur (Develioğlu, 2006, r.206).

Ferhengê TDK dı efsane: 1) Qal ya zi hikayeya xeyali ya ki dewranê verinan ra bı vatiş ameya, hediseyan u mexluqatanê istisnayı ihtiya kena. 2) Qal ya zi hikayeya ki esilê cı çın o u bê mesned a (Türkçe Sözlük,1998c1, r. 674).

Kamus-ı Turki dı efsane: 1) Estanık, hikayeya ki esilê cı çın o, xurufat. 2) Hedise, hal u destani ki şoretin i u fek ra fek vaciyeni (Kamus-ı Turki, r. 113).

Hilmi Ziya Ülken eserê xu “Sosyoloji Sözlüğü” dı efsane hına terif keno: “Pêronê virameyişanê ki heyato arkaik ê komelki teberê zeman dı u bı şeklê hikayeya hediseyan dana fehmkerdış.

Efsane estanikan gore dahina kıhan a u heyatê insan ser a. Labelê mitoloji gore heyatê insaniye ra daha nızdı ya. Efsane qet yo kronolojiya vınderte ra istinad nêgena u bı ino xususiyet zi tarix ra ciya bena (Ülken, 1969, r. 91).

Termê efsane Fariski dı kelimeya “afsâne” ra ameya u yena menaya “hikaye, destan”. Ina kelime beno ki Avestki dı bı kelimeya apa-sanha (çiyêk ra behskerdış) eyni kok ra ya. Labelê qeti niyo (nisanyansozluk.com).

Roşan Lezgin eserê xu Ferhengê Termanê Edebi dı efsane ino qeyde terif keno: “Meselikê xeyalî ke verîn a derheqê çîyan u babetanê fewqilede de yenê vatiş. Mesel û hikayeyê şarî ke bîyenanê tarîxî bi terzêkê teberê aqilî de qisey kenê. Vatiş, meşelik yan zî hikayeyê ke raştîya xwu çın a”(Lezgin, 2022, r. 36-37).

Şaban Şenateser eserê xu dı efsaneyi hına terif keno: “1) Çîye menşur ê ki tim bi fek a û fekanfekî vajîyayê. Labelê dima jî nûsîyayê, tey çîyo nêbîyaye û ecaîb vajîyayo. 2) Zûr û zûrkerey. Çî û keso nêbîyaye.” (Şenateser, 2022, r. 592).

Melumatânê corinan gore terifê efsane ser ma eşkeni ini xisusan vac:

Kelimeya efsane Fariski ra ameya Tırki u ihtimal o ki Tırki ra ameya Zazaki. Terifanê Lezgin u Şenateseri ra ma eşkeni ina mena veci. Kelimeya efsane ferhenganê Zazayan dı egleb yena menaya “çiy o ki xeyali u eslê cı çın o”. Efsane dı hedise, ca, kesi belli yi. Çiyi ki yeni vatiş tede halo istisna u mubalağa esti. Efsaneyi raşt ya zi xeyali yi, labelê inan ra baweri esta. Urf u edeti u bınhişê şari mocneni ino sebeb ra milli yi. Labelê mevzuyi efsaneyan her ca dı eyni yi u meseleyê muşterek ê insanan ser yeni vatiş, ino sebeb ra zi xususiyetê universal mocneni.

Efsaneyi, hişo kollektif ê şari miyanê xu dı kırışeni. Derheqê tarix, coğrafya, baweriya şari dı zanayış dani; zey tebiet, insan u mexluqatan ver mucadeleyê şari ra behs keni, qabiliyet u tecrubeyê şari nawneni. Efsaneyi sırrê kainat u hediseyan ser izahat dani, wareameyiş u şekil girotişê riyê erdi ser zanayış u mena dayışê şari mocneni. Ma vaci ku, kerre, gol, dar, dere ueb. seni ameyi meydan u şekil giroto, nameyi inan ça ra ameyo zanayış u tecrubeyê şari gore izah keni. Efsaneyan dı her çı ki esto hetê asayışi ra maneni mehluqatanê binan u ino qeyde hişê şari dı beni yo hikaye u menaya newe gêni. Efsaneyan dı insan ya zi komel verba her çiy o ki esto baweri, tecrube u zanayışê xu gore mena dano, sırrê inan keno roşn. Ma eşkeni vaci efsaneyi sere ra heta peyni seramediyê şari yi. Ma zi ina xebat dı bı efsaneyan seramediyê şarê Zazayan vineni.

Efsaneyi Kerrabiyayış

Efsaneyi kerrabiyayış ra ver lazımo ki ma cewabê persa bedılneyişê şekili bıdı. Sakaoğlu persa bedılneyişê şekili ver yo cewabo hınayin dano: Çiyi ki gani ya zi bêgani u yo efsane dı ca gêni, pê destê yo qeweto pil, seba cezadayış ya zi yo felaket ra xelisnayışi şekilo esilê xu ra ciya sobina şekil girotiş o (Sakaoğlu,1980, r. 29). Ergun zi motifê bedılneyişê şekili ino qeyde izah keno: Bedılneyişê şekili yo motifo

ki kokê yo zinar, kerra, dar, ku, gol ya zi heywani izah keno u ini vatışan dı yeno vinayış. Efsaneyi ki ca dani ino motifi zêd ra sebeb, wareameyiş u kokê yo çi izah keni. Ini vatışan dı xıusiyetê din u exlaq zi aseno (Ergun, 1997, r. 167). “Efsaneyan dı nımuneyê bedılnayışê şekılı epey zêd i. İnan ra tor zêd efsaneyi kerrabiyayış i. Kerrabiyayış dı yo gani ya zi yo obje bedıliyeno u beno yo kerra. Efsaneyanê Tırkan dı qıcı ki vateyê dadi-babi u pılanê xu nêkeni, şexısı ki nimet rê bêhurmeti keni, kesi ki vateyê xu ser nêvındenı, kesi ki bı hile insanan xapıneni, kesi ki Homayı rê isyan keni u kesi ki çiyêko muqedes rê bêhurmeti keni beni kerra.” (Türktaş, 2012, r. 154).

Tanyu kerrabiyayışê insanan ser o hına yo tesnif vırazeno:

1. Kesi ki pê zotan biyi kerra. Kesi ki lanetini mar dano pede ya zi pê zotan beni kerra.
2. Kesi ki gune keni gezebê Homayı ver beni kerra.
3. Kesi ki peyniya waştışê xu dı beni kerra. Keynayı rındı ki mıradê xu nêvineni, keynayı rınd u bêbexti ki wahirê ifet i, kesi ki vera ğari qey ifet u heskerdışê xu biyayışê kerra wazeni.
4. Seba rêç u virameyişê kesan ki qehreman u efsane biyi, kerra yo wesıfo newe gena. Rêçê Hz. Eli, Battal Gazi, Köroğlı u ey binan, heta pê rêçê astoranê inan ki kerra u kurn ser i kerrayı yo nasnameyo xıusı gêni(Tanyu, 1968, r. 166).

Alptekin sebebanê efsaneyan ê kerrabiyayışı hına dano:

1. Nimet rê bêhurmeti ra kerrabiyayış
2. Ca nêardışê wehd ya zi boraq nêdayış ra kerrabiyayış
3. Duaya aşıqan ser kerrabiyayış
4. Kerrabiyayışê alaya veyvek
5. Kerrabiyayışê sındoqa cêzi
6. Vera ferman veciyayış ra kerrabiyayış
7. Duaya pır ser kerrabiyayış
8. Zurikerdış ra kerrabiyayış(Alptekin, 2018, r. 87-90)

Efsaneyanê kerrabiyayışı ser M.Öcal Oğuz u Petek Ersoy serra 2005-2006 dı yo xebata bıqıymet keni u bı ina xebat Tırkiya dı envanterê efsaneyanê kerrabiyayış hedre keni u şeklê kitabı dı neşr keni. Ino kitab “Türkiye’de 2006 Yılında Yaşayan Taş Kesilme Efsaneleri: Mekânlar ve Anlatılar” o. Kitab, çımeyê xu xebatanê arêdayışı ra gêno. Ini xebati zi serra 2005-2006 dı, Fakulteya Fen-Edebiyat ê Üniversiteya Gaziyi dı, telebeyanê sınıfa hirêyin ya qısıma 'Zıwan u Edebiyatê Tırki' dersê 'Folklori' dı kerdi. Miyanê ino kitabı dı se u vist (120) efsaneyi ca gêni u ini efsaneyi goreyê mıntıqayanê ki tede ameyi arêdayış, rêz biyi.” (Oğuz u Ersoy,2006, r.3-4).

Ino kitab dı mıntıqayê Anadolu Rocveteyi (Doğu Anadolu) ra -ki Çolig zi tede yo- teyna panc efsaneyi esti. Miyaneyê inan dı zi efsaneyê Çoligi çını. Xebata ma dı yondes efsaneyi kerrabiyayışı ca gêni ki heme zi dewanê Zazayan ê Çoligi dı ameyi arêdayış. Ino zi ehemiyetê ina xebat mocneno ra. Bı ina xebat yondes efsaneyi hem daxılê envanterê efsaneyanê Çoligi hem zi daxılê envanterê efsaneyanê kerrabiyayışı ê Tırkiya biyi.

Sebebê kerrabiyayış ki Türktaş, Tanyu u Alptekin ifade kerdi ekseriyet kulturê Zazayan dı zi xu ramocneni. İnan ra teber kulturê Zazayan dı sobina sebeban ra zi efsaneyi kerrabiyayışı wareameyi. Ma ina xebat dı efsaneyi ki arêdayi hetê sebeban ra bınê ini sernuştıkan dı dani u tedkik keni.

1. Nimet rê (Nan) Bêhurmeti ra Kerrabiyayış.

Kerrey Veyvekon: Bênatayê dewa Şabun u Ertağ dı ca gêno. Ini dewi besteyê merkezê Çoligi yi.

“Voni yo veyvi şino, yo qic bin xu kerd pis. Veyv iz pê noni pisliğe yi gureta. Uja d’ Ellay yi kerd kerre.” (V.1).

Kerrey veyvi: Bênatayê dewanê Bobon (Oğuldere) u Şirnon (Sudüğünü) dı yo. Ini dewi besteyê merkezê Çoligi yi.

“Voni zemon id veyve wexto g’ uja ra viyert ra veyahut cuwaver biyo, qijik xu kerd xırawın u cinek herindê bez id non labaş kullanmış kerd. Ellah zi o qeyde yo bela dow piri kerd kerra.”(V.7).

Veyvo Siyi: Bênatayê dewanê Heziran (Haziran), Miyalon (Gökdere) u Musyon (Yamaç) dı serê yo kuyo berz dı yo.

“Veyvo siyi seri yo kuyi do. Ca ra eyni zini astor o. Ma qij ib, ma tera vatên zini astor, şiyini niştên cı. Mı yo rvej daye xu ra va, “In veyvo siyi ça ra omewo, se biyo?” Hin niva ça ra omewo. Va, leyro voni veyvi xu kerdo hazır, şin veyv oni. Yo tut bin xu keno pis, cini pê non tir bin tuti xu esterena. Uja d’ hin kom vinen seken yo zowt don piro. Vono, “Ella şima kerri kero”. Ina hew uja d’ yeni pêser Cenabı Ellah pa astoran yin pêro otir keno kerri. Von yo merdım tera xelisiyewo. In merdım cuwa pey vejıyawo, niresewo yin. Yeno uja onino ki heme biy kerri, nişeno astorê xu şino xeber dono dewı.” (V.9).

Anadolu dı nan muqedes o. Nan rê bêhurmeti komel dı çıyo xırab o. Komel dı qic ra pil heme kes gerekı ino nimet rê bêhurmeti mekero. Nan çıra muqedes hesibiyeno? Ina muqedesey dı zey baweri, kultur, tarix, ekonomı xeylê xısusı estı. Wextê kalıkan ra heta nıka ekseriyetê komelan dı nan teyna yo wer niyo, yo sembol o ki renc u cuyê insanın ifade keno. Inay ra nan rê bêhurmeti çiyeko xırab o. Seyidoğlı efsaneyê Erzırom ra efsaneyê Kızıloğları neqıl kena u ina efsane ser hına vana: “Yo mêrik nengi çineno ğele rê. Roco bin laser yeno u hemınê ğeleyi beno. Baweriya şarê Korucuk gore ğele u zexireyê bini muqedes i, inan rê vatışê qısa xırab gune yo. Badê cu beno sebebê bêoğırey.” (Seyidoğlı, 1978, r. 261).

Şari gore nan hetê Homayı ra biyo bımbarek, inay ra zey yo rızqo mukades yeno vinayış, Nani rê hurmet ser o dormaleyê nani dı zaf baweri peyda biyi. Welatê ma dı heme her ca dı, tayê maneni yobinan tayê ciya, zaf baweriya yeni verê ma.

1.Eke erd dı nan bıvın, hiri hew lew nani pa u beni serê sareyê xu, dıma yo cayo berz dı roneni ki çew pay nêşiro ser.

2. Werd werdiş ra dıma gerekı nan bı dıqet pak bıbo. Eke ling şiyero hurdiyê nani ser, bawer keni ki o keye dı feqiriye yena.

3. Keso ki ling nano hurdiyê nani ser ya zi serê inan dı rakoweno, bawer keni ki o kes çarp beno u hewnê xu dı terseno.

4.Veyva ki hema nêşiya keyeyê zamayı, serê beri dı nan alıqneni. Ino kerdın ra bawer keni ki bereketê ey keyeyi beno zaf.

5. Serê sareyê veyv dı nan parçe keni. Hedefê inê kerdini zi bereketê keyeyi yo.

6. Eke yo merde hewn dı biasıyo seba xeyri ciranan rê nan vıla keni.” (Göde u Tatlıcan, 2016, r.133).

Ini baweriya ki Anadolu dı aseni kulturê Zazayan dı zi estı. Nan, ğenim ra vıraziyeno, nimet o u kulturê Zazayan dı zi muqedes o. Hema zi dewanê Zazayan dı çew nan nêzereno çop, pay nênano nan

ser. Qıcı eke erd dı parçeyê nan bivini lew nani pa u wedarneni. Kulturê Zazayan dı nan hem muqedes o hem zi sembolê bereketi yo. Ina kudsiyet ra şarê Zazayan, nan ser sond zi waneno. Mavaci miyanê Zazayanê Çoligi dı seba sond u zotan inı ifadeyi şıxuliyeni: “In non mı şono ki mı nêkerd”, “Ğenim tu bo / Ğenim tu kor ko eke tı raşt nêvani”. Ini xısusı hişo kolektifê Zazayan ra yeni. Efsaneyi zi hişo kolektifê şari kırışeni. Ma zani ki heyatê dınya dı ğela u veyşaney xeylê zaf a. Zazayi zi zey komelanê binan heyatê dınya dı zaf zehmet diyo, seba debareya xu zaf cehd kerdo. Kerrabiyayışê veyvi heto bin ra verba zehmetiya cuyayış u debare dı mucadeleyê Zazayan zi nawneno.

Efsaneyanê ina qısım dı alaya verve dı pê nani binê qıcı pak beno. Ino hal nimet rê bêhurmeti yo, çiyeko xırab o u guneyo pil hesabiyeno. Baweriya şar gore cezaya ino ihlali zi kerrabiyayış o. Urf edet u baweriya şari dı kerrabiyayış cezaya Homayı ya. Homa Teala keso ki guneyo pil keno seba ibreti keno kerra u heta peyniya dınya pê inay şiret dano.

2. Pê Zot u Dua Kerrabiyayış

Kerrey Ejdeha: Bênatayê dewa Şabun (Şaban) u Kuerman (Yelesen) dı ca gêno. Ini dewi besteyê merkezê Çoligi yi.

“Yo kerraw’ sur esto. Nari Kuermo ra başleken yeno veri deway ma ra viyeren uja d’ ariyi owki bı, veri ariyi şino. Yo kerraya sıpi zi honik ha qarşiy in kerri d’, veri arazi da. Aye kerraya gird a. Veri yê dı zi yowna kerraya dahana sıpi esta. Wırd iz qij i. In verinon vatên, “O kerri yo ejdehêko zaf gird biyo. Heqiqi tı bion tera ona benzemiş ben. Yo cini doğum kerdo. Wexto doğum kerdo, o ejdeha uja ra şino. Menda pa yalvarmış Ellay xu biya, va; ‘Ya Rabbi! Tı mı u ina qıcê mı itya d’ kerra keri, yi z’ uja d’ kerra keri’. Otir biyo kerra”. Kerrow sur ejdeha yo, kerrayi sıpi zi cini u qıcê xu yi.” (V.4).

Ina efsane dı sebebê kerrabiyayış ters ver dua kerdiş o. Kerrabiyayış tiya dı ijdiha rê ceza, dadi u gerguşî rê xelas o. Efsane dı rengi zi ino hal temsil keni.

“Sur, dinamik u tehrikin o. Zey şidet, nefret u işkence sembolê hisanê xırabın o.” (Yılmaz, 1991, r. 20-21).

Sur; hendê eşq u ihtirasi rengê ser ramıtışı u lec o, hendê bexto hol rengê tehlike yo, rengê bereketi yo; la rengê adirê cehenimi yo zi. İqazê dewam nêkerdişo, labelê hem politik (rengê inqılabi) hem zi bı hisi hereketi dano (Wilkinson, 2021, r. 280). İjdiha biyo kerreyo sur u hişo kolektif dı temsilkarê hisanê xırabın o.

“Sıpi zey roşn, samimiyetey, masumiyetey, paki u asaleti sembolê hisanê rından o.” (Yılmaz, 1991, r. 44).

Eksariyetê kulturani dı sıpi rengê safi, masumiyet u muqedesi yo. Tradisyonê Çin, Japon u Hind dı (yo wext Ewropa dı zi) merg u şin işaret keno. Qey Budistan sembolê vıla latosi ki safi u roşn temsil kena, ya zi zanayış u roşn biyayış ifade keno. Qey cayicanê Amerika ruhi u sufizm dı zi aqıldarey temsil keno (Wilkinson, 2021, r.283).

Dadi u gerguşê xu zi biyi kerraya sıpi u hişo kolektif dı bêguneyi u masumiyeti temsil keni. Cinika xelisiyeya bêguneyi ya u duaya aye meqbul a. Gerguş zi zey melekete o. Heta baweriya Zazayan gore melekete gerguş dı kay keni ey huyneni. Dadi, ijdiha ra zaf tersena u dua kena. Dadi u gerguşê xu beni kerraya sıpi, çünke bêguneyi. İjdiha zi beno kerraya sur. Sur tehlike yo, virê şari dı hisanê xırabın ifade keno. Kerra cuyê dınya dı çiyoy payidar a, bêpeyniyi temsil kena. Ma eşkeni vaci kerraya sıpi hişo kolektif dı mikafato edebi, kerraya sur zi cezaya ebedi ya.

“Eke ma seba çiyoy ki dahina pil xu bîwehdêni, ma kıfş keni ki estişê ma dahina beno manidar.”

(Pearson, 2023, r. 46). Dadi seba gerguşê xu, xu feda kerdo u yo mertebeyo pil girot. Rengo sıpi tiya dı dadi rê yo mertebeyo ebedi u pil o.

Kerrey Veyvekon: Ma ino kerre ra cor dı behs kerd u yo varyantê efsaneya ino kerre da. Yona varyantê efsaneya Kerrey Veyvekon zi hına yo:

“Von yo veyvi omo uja ra şıyo. Von yo yabani heywan omo ver, o aile tersow’, Ella ra dua waştı u biyo kerre.” (V.4).

Ina efsane dı ters ver insani dua keni u beni kerre. Kerrebiyayış inan rê ceza niyo, belka xelas o. İnsani yo xirabiya dahina pil ver Homayı ra xelas wazeni u beni kerre.

Siyê Way u Birayi: Ino kerre dewa Sosin ê Darahêni (Mezraya Kaleönü) u dewa Seyar ê Hêni (Kaledibi) dı serê yo tumo berz dı ca gêno.

“Bınatê Sosin u Seyar id seri yow qıl berz id, dı heb kerrey esti yowni ra dusnaye yi. Şar ino kerre r’ voni, “Siyê Way u Birayi”. Voni yow way u bira est ib. Bira esker ra yeno. Way iz a hel sarey xu şuwena. Mızgin don cı. Voni, bıray tu ha yeno. Keyna yena heycan, aw hayd hin cılo xu ra nidona, çıplax şına vera u ziyaretê yowni beni. Keyna ina onina xu ra eke ha çıplax a. Keyna şermiy xu ver awca d’ dua kena. Way u bıray beni kerra.” (V.6).

Siyê Veyvi u Mexmelê Keynay Qrali: Yo silsileya kerreyan o, bêteyê dewa Sosin ê Darahêni (Mezraya Kaleönü) u dewa Seyar ê Hêni (Kaledibi) dı ca gêni.

“Siyê Veyvi u Mexmelê Keyna bınatê Sosin u Seyar di. Veyvek keynaya qıral a. Zoma zi lajê qıralê yowna welat o. Weta veyve yeno ki veyvek beri. Veyvek iz a hel xu şuwena. Awca d’ pê reseni. Çım çewi, çew ra niaseno, yo mexmel don sarey vervek u çıplax noni sêr astori ra. Zoma zi wenişeno verni astori u veyvek non xu pey. Hewa don mexmelê veyveki, beno riy weri.

Uca d’ ca esto, tera voni, “Mexmelê Keynay Qıral”. Hetê Seyar id koweno. Onin ik veyvek çıplax a. Zoma u veyvek awca d’ dua keni. Pa astori ra beni kerre. Yow varyant dı z’ voni keyna remnaya ina biyo.” (V.6).

Kulturê Zazayan dı zıteyi eybo pil o. İnsan ancax verê ciniya xu ya zi mêrdeyê xu dı xu keno zit. Efsaneyanê Siyê Way u Birayi, Mexmelê Keynay Qrali u Siyê Veyvi dı way, zoma u veyv eybê xu ver zaf şerme dı mendi. Çünke sinoro ki hetê komeli ra inan rê belli biyo ihlal kerdo, yani urf edet u baweriya komelê xu ver veciyayi, hin nêşkeni miyanê şari dı bıgeyri. Inay ra dua kerd biyi kerra.

Veyvey Keçelêk: Weberê Çıra Xırab (Suveren) dı yo. Çırıra Xırab mezraya dewa Kelaxsi (Doğanlı) ê Darahêni ya.

“Veyvey keçelêk weber Çırıra Xırab do. Tı onin ina, tu di ma asmin a vun simer pir(bı Tırki samanyolu) ya sey ay o. Vatên yo zemon veyve awca ra şıyo. Waştıy keçeleki nidaya cı, daya yownay. Yow due keya va Ya Rabbi, tı ay veyvi dek kerre. Vun aw veyve beno kerre. Tera vuni veyvey keçelêk.”(V2).

Keçeleki feqir o, bêkes o. Teda keni cı, waştıy Keçeleki tera gêni dani yowna merdımı. Baweri, urf u edetê Zazayan dı ina neheqi ya. Şar lazımo ki neheqi ver veciyo. Yo merdım ina neheqi ver veciyeno u zot dano veyve rê. Homa Teala zi zota ey merdımı qebul keno u alaya veyveyi keno kerre.

3. Muqedes rê Bêhurmeti ra Kerrabiyayış (Tij u Roc dır Hemberi Kerdış)

Kerray Veyvo: Mıntıqayê dewa Hezarşah ê Boglani dı ca gêno.

“Voni wextek id mıntıqay ma ra yo vêvek bo. Veyvo şıyo, veyv nişnawa astor, inson dormalê yi ra viyerney gowend ken. Veyv ha verin da, xoyendi hay dıma key keni. Hin nızd helê şon o, vêrsi kowta gılıkon, biya nızdı hin şına awon. Veyv keyf kena, oniyena tij ra vona, “Ez ver tu şına kiy mêrdey xu. Heyon tı şır awon ez şına kiy mêrdey xu, resena cı. Ez marad xu ver tu vinena”. Şın şın yo nokta d’ tij şına awon, piyor beni kerre. Verin ma voni, “Homa pey gureto”, uja d’ beni kerre.” (V.8).

Kerray Ziyar: Dewa Darahêni Şatos (Yazkonaği) dı ca gêno.

“Vani roj vejıyeno, keyna z’ bena heywanê xu astor roj ir vana; “Hele tı lez şını ya ez lez şına. Ma kom verco raseni konaxa xu”. Keyna şına Ellah Teala niverda, Ellah pey dew dı keno kerra. Tewirek a, benzemiş heywon nibena, pa heywona biya kerra.” (V.3).

Viyon Si (Zınar Veyvi): Sınorê Boglon u Muşi dı ca gêno u hetê Boglon ser koweno.

“Dewê ma gırdayı Solaxon a Bingoli ya. Dewe ma d’ yo cêk dı zınar dergi esti, moneni insonon. Herg yo zınar qomê yi çar ponc metro esta, şeş metro z’ esta. Tabi ma pilon xu ra persa, pilon ma vatên yo meselêk in zınaron esta. Va yo wextêko verin id yo veyvek biyo. O qomıko veyve d’ biyo tij dır kowt hemberi. Vato, “Tijê tijê, tı vêr şına awon nu ma vêr rasên cayêko ma raseni cı”. İna yo xeber vata, ina xeber dıma qaso k’ ma eşnawıt uja d’ bi kerri, uja d’ o qeyd mendi.” (V.5).

“Efsaneyi ‘Kerreyê Veyv’ kulturê şari dı ca u hududê veyv belli keni u ino sebeb ra zaf muhim i. Rašta eyro zi, o cayo ki tede qeydeyê verêni hukim keni, hereket u herındê veyv ini qeydan u ini efsaneyan ra şekil gêni. Veyv, o keyeyo ki şına cı u o mehelo ki tede cuyena, inan ra mesul a; yani hına zaf bar kuweno milê aye ser. Tayê normê toreyi esti ki veyv inan mocnena. Heta eyro zi, ê cayi ki tede normê toreyi hukim keni; wexto ki şerm ya zi yo halo nêwaşte yeno meydan, şeklê zot dı veyvi vani ki “ez kerra biyayên.” (Feyzioğlu, 2016, r.121). Ma efsaneyanê “kerreyê veyv” ra qısıme “Nimet rê (Nan) Bêhurmeti ra Kerrabiyayış” dı zi behs kerd. Uca dı veyv bêhurmeti kena, ina qısım dı zi roc u tij muqedes i u veyv hem inan ver bêhurmeti kena hem zi bı keyfkerdiş u rıgırotış hududê xu ihlal kena. Ina qısım dı insani bilhesa veyv bı keyfweşi u heyecan sinoranê xu ihlal keni u xu gırd vineni. Bı ini hereketan riyo xırabê inan koweno teber. Ino rı dı kibir, rıgıroteyi u xu pil depıştış esto. Ino hal binê şari dı qebul nêbeno. İnsan gereka sinorê xu bizano, keyfkerdişê cı zi sinorkerde bıbo. Komel dı heyato kolektif esto, heme kes gereka tore u qanunan gore hereket bıkeru. Yani insani heyato kolektif dı lazımo ki ahengdar bo u rolo ki şar tera paweno kay bıkeru. Komel ini xısusan eğleb veyvan ra paweno u veyvan ser mesaj dano. Çünke ciniyi bilhesa veyvi kırıştoğê nasname u şerefê komi qebul beni. Ino sebeb ra barê inan zaf giran o, xetaya inan zi ef nêbena u seba ibreti sey cezaya kerrabiyayış yo cezaya ebedi gêni.

Nika zi bilhesa komeli ki urf u edetê xu ser cuyeni dı, veyv gereka gorê usul u edetanê exlaqi hereket bıkeru. Ino mesuliyet veyvan ser o yo baro giran o ki çımeyê xu efsaneyan ra yeno. Hişo kolektif yê miletan miyanê efsaneyan dı gani yo, bı efsaneyan mesaj dano u rolê ferdan belli keno. Çı wext baweriya millet ya bı efsaneyan kemiya ya zi nêmendı, ina mesuliyet zi kemiya ya zi qediyena. Ferqê hereketanê veyvekanê ki suk u dewan dı cuyeni, ino hal nawneno. Bajaran dı veyvan ser zaf mesuliyet çına, tesirê urf u edetan zaf kemi yo. Labelê dewan dı veyvan ser mesuliyet hema zi esta. Dewan dı sistemê pederşahi devam keno, rolê veyvekan goreyê edetanê verinan o. Ini cayan dı zey kinc u kısvet, qıseykerdiş, edeb ueb. hal u hereketê ciniyan, bilhesa ê veyvan, miqyasê exlaqê şari hesabiyeno. Ino xısus zi cuyê komeli dı ciniyan keno sembolê ercan.

Efsaneyanê ina qısım dı tayê sembolê muhim esti ki hem mena dani hem zi ercê şari morceni. Roc u tij inan ra yi. “Roc; ganiyi, ihtiras u cıwaniyi temsil keno. Roc çımeyê roşn o u roşn biyayışi zi temsil keno. Têki tradisyonan dı roc babiyo universal o. Akowtiş u awan şıyayışê roci biyayış, merg u gani biyayış temsil keno.” (Wilkinson, 2021, r.16). Roc tiya dı ihtiras, cıwani, keyfweşi, ri gırotış inan

nawnenno. Ini kesi hed ra veciyeni, sinoranê xu ihlal keni. Roc babiyu universal o, ey rê bêhurmeti ra ceza gêni. Awan biyayışê roci zi mergi ifade keno. Nızdiyê awan biyayışê roci dı zi mireni u beni kerra.

Ini efsaneyan dı yona xısus zi esto ki rêçê baweriya tor verin ê Zazayan, yani baweriya Zerduştıyê ra nımuneyi xu mocneni. Tarix dı İslamiyet ra ver dinê Zazayan ser hına melumat esto:

Delmikiji qısimo cor ê mintıqayê Khynusi (Xınusi), eyaletê Muşi ra Xandrez u Varto dı cuyeni. Armeniyi inan vani Delmik, Zaza, Kurd ya zi Çark'ci (Çarekaniji); ê zi xu ra vani "Dımili". Ino şar Deylem ra ameyo u dinê inan Zerduşt, İslamiyet u Xıristiyanıye ra wareameyo. Rêça muqeddeseyi ya Roci miyanê Delmikijan dı hema zi gani yo. Her destê sibayi dı wexto ki roşnê roci koweno koyan ser Delmikiji serê bonanê xu dı vındeni, verê xu tadeni roc, destanê xu koweni bıncenganê xu u çend hew verba roji dı xu keni çewt (Asatriyan, 1999-2000, r.410; Kanat, 2023, r.149).

Zerduştıye dı roc u roşn muqeddes i, Avesta dı inan ser hına melumat esto:

Ahuramazda çimeyê hemınê roşn qebul beno, inay ra çıyo ki adırı ra ya zi her çeçê adırı ra yo şewq u bereqiyayışê Ahuramazda hesıbiyeno (Üşideri, 1991, r.60-61; Meçin, 2019, r.212).

Roc, Haptha ki qısimo tor kahan ê Avesta hesıbiyeno dı şeklê çımê Ahuramazda taswir biyo (Meçin, 2019, r.208).

Roc, Avesta dı eğleb bı bêmergi, haşmetin, dewletiyi u leziye ki pê estora sıvık ifade bena taswir beno (Meçin, 2019, r. 209).

Ma Anadolu dı bêğeyr efsaneyanê Zazayan sebebê roc dır hemberi kerdış u meydan waştış ra nımuneyê efsaneyê kerrabiyayış nêresayi. Ma gore ino xısus baweriya tor verin ê Zazayan, yani Zerduştıye ra yeno. Xura efsaneyê kerrabiyayış, efsaneyanê tor kahanan ra yi. Hikayeya inan zi zaf kahan a u baweriya verin xu miyan dı kırışena. Ini efsaneyan dı keyna ya zi veyvek roc u tic dır hemberi kena, xu pêvernona. Ino xısus zi çiyêko muqeddes rê bıhurmeti yo u sebebê ceza yo. Ino sebeb ra cezaya bêpeyni gêni u beni kerra.

Netice

Efsaneyê kerrabiyayış zaf kahan i, nımuneyê efsaneyanê tor verinan ra yi. Ini efsaneyi tabu, muqedesê komelan u rêçê cuyê kalıkan mocneni. Çarçeweya urf u edet, erc u baweriya şari ra şekil gêni u mesaj dani. Ini efsaneyan dı cerebnayışê şari gore çiyêko hol bı mikafat, çiyêko xırab zi bı ceza şeklê kerra gêno u payidar u bêpeyni beno. Ino bêpeyniyi zi bı kerra ifade gêno. Inay ra efsaneyê kerrabiyayış yo vatişo şenık niyo, yo xoriniye ki belli ya zi nımite viyarteyê miletan ihtiya keno. Ina meqale dı zi cu u kulturê Zazayan ser zanayış peyda biyo. Ma ina xebat dı yondes hebi efsaneyê kerrabiyayış arêdayi u tedkik kerdi. Ini efsaneyi fekê vatoğan ra nuştı u sebebê kerrabiyayış gore binê hiri sernuştıkan dı tesnif kerdi.

Efsaneyi ki binê sernuştıka "Nimet rê Bêhurmeti ra Kerrabiyayış" dı rêz biyi alaya veyvi ser vaciyeni. Nımuneyê ini efsaneyan Anadolu dı zaf i u çeşit çeşit sebeban ra wareameyi. Labelê efsaneyê Zazayan ê Çoligi dı teyna yo sebeb aseno: Nan rê bêhurmeti. Nan sembolê nimetan o u zafanê baweriyani dı muqedes o. Ini efsaneyan dı teyna cini, veyv ya zi keynaya ki bêhurmeti kena gunekar nêbena; pêrunê alaya veyvi gunekar hesıbiyena. Kulturê Zazayan dı zi ino xısus xu mocnenno. Nan zaf bıqıymet o, nan rê bêhurmeti guneyo pil o u cezaya cı zi pil a. Inay ra efsaneyanê inê qısımı dı alaya veyvi pêro piya bena kerre.

Binê sernuştıka "Pey Dua Kerrabiyayış" dı panc efsaneyi ca gêni. Sebebê kerrabiyayışê inê qısımı dı ters ya zi yo eybo pil ra şermiyeyi xu ver, bı duayan Homayi ra xelas waştış o. Tiya dı kerrabiyayış inan

rê xelas o u mikafat hesibiyeno. Çunke yo xırabiya dahina pil ra xelisiyeni. Guneyê inan şeklê kerra dı beno muşexes u neslanê binan rê şireto ebedi dano.

Binê sernuştika” Roc u Tij dır Hemberi Kerdış” dı hiri efsaneyi ca gêni. Ma bêğeyr mıntıqayanê Zazayan sobina cayan dı nımuneyi ini efsaneyan nêdiyi. Ma gore hetê sebeban ra ini efsaneyi xoser i u baweriya tor verin ê Zazayan ra çime gêni. Ini efsaneyan dı, dı xısusı estı: Xısusê yoyin urf u edetanê Zazayan dı şeni u keyfkerdış dı zi gereka denge bıbo, sınori ihlal nêbiyi. Hişo kolektif, rigırotış u bêpeymeyi/ bêmiqyasi qebl nêkeno, seba şireti cezaya pil dano. Xısusı bin zi ini efsaneyi rêça baweriya verin ê Zazayan kırışeni. Zerduştıyê İslamiyet ra ver dinê Zazayan bı. Zazaı bı İslamiyet, her çı Zerduşti ra bıviyeri zi tay ritueli hişo kolektif dı hema zi gani yi. Roc u roşnê cı tij, baweriya Zerduştiye dı muqedes i. Ini efsaneyan dı muqedesi rê bêhurmeti esta u gereka cezaya pil bıbo. Kerrabiyaış tiya dı seba şireti cezaya ebedi ya.

Çımeysi

- Alptekin, A.B. (2018). Efsane ve motifleri üzerine. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Asatrian, G. (Editör) (1999-2000). "Delmiks", İran & Caucasus research papers from the Caucasian centre for Iranian studies. Yerevan Volumes 3-4.
- Ayverdi, İ. (2010). Misalli büyük Türkçe sözlük. İstanbul: Kubbealtı Yayınları.
- Çobanoğlu, Ö. (2009). Halk edebiyatına giriş. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Devellioğlu, F. (2006). Osmanlıca-Türkçe ansiklopedik lügat. Ankara: Aydın Kitabevi.
- Elçin, Ş. (2004). Halk edebiyatına giriş. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Ergun, M. (1997). Türk dünyası efsanelerinde değişme motifi (1.cilt). Ankara: TDK Yayınları.
- Feyzioğlu, N. (2011). Gelin kayası efsaneleri ve taş kesilme motifi üzerine bir değerlendirme. Gazi Türkiyat, 1(9), 115-133.
- Göde, H. A., Tatlıcan, N. (2016). Geleneksel Isparta ekmeği etrafında şekillenen somut olmayan kültürel mirasın turistik, eğitimsel ve ekonomik işlevlerinin yaratılmasına yönelik yaklaşımlar, Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, (38), 125-143.
- Kanat, Y. (2023). Batı kaynaklarında Zazalar ve Zazaca. İstanbul: Vir Yayınları.
- Lezgin, R. (2022). Ferhengê termanê edebi. Diyarbakır: Roşna.
- Meçin, M. M. (2019). Zerdüştiliğin temel öğretileri. Ankara: Akademisyen Kitabevi.
- Oğuz, M. Ö., Ekici, M., Aça, M., Düzgün, D., Akarpınar, R. B., Arslan, M., ... & Özkan, T. (2018). Türk halk edebiyatı el kitabı (15. Baskı). Ankara: Grafiker Yayınları.
- Oğuz, M.Ö., Ersoy, P. (2006), Türkiye’de 2006 yılında yaşayan taş kesilme efsaneleri mekânlar anlatılar, Ankara: Gazi Üniversitesi THBMER Yayınları.
- Pearson, C. S. (2023). İçimizdeki Kahraman. İstanbul: Akaşa Yayınları.
- Sakaoğlu, S. (1980). Anadolu-Türk efsanelerinde taş kesilme motifi ve bu efsanelerin tip kataloğu. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Sakaoğlu, S. (2018). Efsane araştırmaları. Konya: Kömen Yayınları.
- Seyidoğlu, B. (1978). Erzurum efsaneleri (Erzurum ‘da belli yerlere bağlı olarak derlenmiş efsaneler üzerinde bir inceleme). Atatürk Üniversitesi.
- Şemsettin, S. (2012). Kâmûs-ı Türkî, (Haz. Raşit Gündoğdu, Niyazi Adıgüzel, Ebul Faruk Önal). İstanbul: İdeal Kültür&Yayıncılık.
- Şenates, Ş. (2022). Ferhengê Zazaki (Dımılı-Kırmanci-Kırdi). İstanbul: Nubihar.
- Tanyu, H. (1968). Türklerde taşla ilgili inançlar. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.
- TDK, (1998). Türkçe sözlük (1.cilt). Ankara: TDK Yayınları.
- Türktaş, M.M. (2012). Denizli efsaneleri (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.
- Uşideri, C. (1991). Danışname-yi Mazdayesna. Tahran: Neşr-i Merkez.

Ülken, H.Z. (1969). Sosyoloji sözlüğü. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

Wilkinson, K. (2011). Kökenleri ve anlamlarıyla semboller ve işaretler, binlerce yıllık görsel bir yolculuk (Çev. Seda Toksoy). İstanbul: Alfa Yayınları.

Yılmaz, Ü.(1991). Renk psikolojisi(YayımlanmamışYüksek Lisans Tezi). Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.

Kesi

1-Ali Burulday, 1960, Şabon/Çolig (Şaban/Bingöl), lise, memur, pılanê xu ra şınawito, Çolig dı cuyeno.

2- Fadıl Aldal, 1950,Tinig/Daraheni (Doludere/Genç) , Mekteb Nêwendo, Cıtyer o, Pılanê xu ra Şınawito, Tinig dı Cuyeno.

3-Feyzi Kalkan, 1956, Kavar/Darahêni (Yazkonağı/Genç), mektebo verin, esnaf o, dewican u babiyê xu ra şınawito, Darahêni dı cuyeno.

4-Hüseyin Burulday, 1950, Şabon/Çolig (Şaban/Bingöl), mektebo verin, muxtaro teqawıt o, cemaatê dewa xu u pılanê xu ra şınawito, Şabon dı cuyeno.

5-Mahmut Kaya, 1992, Qerebegan/Muş, lisans, melım o, pılanê xu ra şınawito, Çolig dı cuyeno.

6-Mahsun Dinç, 1971, Sirbey/Darahêni (Servi/Genç), lise, teqawıt o, dewicê xu Hec Şewket Dinç u pılanê xu ra şınawito, Sirbey dı cuyeno.

7-Mehmet Barman, 1947, Şırnan/Çolig (Sudüğünü/Bingöl), mektebo verin, esnaf o, pırıkê xu ra şınawito, Çolig dı cuyeno.

8-Salih Öztaş, 1982, Hezarşah/Boglon (Hazerşah/Solhan), lisans, melım o, extiyaranê mıntıqayê xu ra şınawito, Boglon dı cuyeno.

9-Zeki Hasanoğlu, 1946, Heziron/Çolig (Haziran/Bingöl), mektebo verin, soferti kerdên u deyirbaz o, extiyaranê Çoligi ra şınawito, Çolig dı cuyeno.

Etik ve İntihal Beyanı:

Bu çalışma, bilimsel etik ilkelerine uygun olarak hazırlanmıştır. Makalenin özgünlüğü Turnitin yazılımı aracılığıyla denetlenmiş ve benzerlik oranının dergi politikalarına uygun sınırlar içerisinde olduğu teyit edilmiştir.

Çalışma ikincil verilerle yürütüldüğü için etik kurul izni gerektirmemektedir.

Yapay Zeka Yardımlı Teknolojilerin Kullanım Beyanı

Bu çalışma hazırlanırken yapay zeka araçları kullanılmamıştır.

Çıkar Çatışması

Yazar, bu çalışmanın yürütülmesi veya yayımlanması ile ilgili olarak herhangi bir finansal veya kişisel çıkar çatışması bulunmadığını beyan eder.

Hakem Değerlendirme

Bu çalışma, bilimsel tarafsızlığı ve yayın kalitesini korumak amacıyla çift kör hakemlik (double-blind peer review) sürecine tabi tutulmuştur. Bu kapsamda, yazarın kimlik bilgileri hakemlerden, hakemlerin kimlik bilgileri ise yazardan gizli tutulmuştur.